

LITERATÚRA

- BAGIN, Albín: Na tému literárna kritika. In: *Priestory textu*. Bratislava : Smena, 1971, s. 144 – 152.
- BAGIN, Albín: O hodnotách a hodnotení v literárnej kritike. In: *Priestory textu*. Bratislava : Smena, 1971, s. 48 – 56.
- BAGIN, Albín: *Hľadanie hodnôt*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986.
- BAGIN, Albín: Čím nám je poézia. In: *Tvorca hry*. Zost. I. Vaško. Prešov : Akademický Prešov, 1989, s. 12 – 14.
- BLOOM, Harold: *Kánon západní literatury*. Praha : Prostor, 2000.
- CULLER, Jonathan: *Krátký úvod do literární teorie*. Brno : Host, 2002.
- BAGIN, Albín – CHMEL, Rudolf – MIKO, František – PETRÍK, Vladimír – PLUTKO, Pavol – ROSENBAUM, Karol – ŠMATLÁK, Stanislav – ŠTEVČEK, Ján: *Funkcia umeleckej kritiky*. Bratislava : Tatran, 1981.
- MIKO, František: *Od epiky k lyrike*. Bratislava : Tatran, 1973.
- WELCH, Robert: Úžas. In: *ENTER*, roč. 1, 2009, č. 2, s. 4.
- WELLEK, René: *Koncepty literární vědy*. Jinočany : Nakladatelství H&H, 2005.

Albín Bagin: poznámky ku kritickému typu (*Priestory textu*. Bratislava : Smena, 1971)

VLADIMÍR BARBORÍK, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Východiskom nasledujúcich poznámok je prvá literárnokritická kniha Albína Bagina. *Priestory textu* vyšli v roku 1971 vo vydavateľstve Smena a nadviazali na rad autorských knižných výberov aktuálnej reflexie literatúry, ktoré boli vydávané zhruba od polovice šesťdesiatych rokov. Aká môže byť funkcia a zmysel takto orientovaných výberov (ak dáme bokom praktický úžitok, ktorý má z vecí budúci bádateľ, keď sa nemusí kvôli jednotlivým statiam prehrabovať v ročníkoch dobovej časopiseckej produkcie)? Predstavujú bilanciu určitého tvorivého obdobia, ale zároveň aj príležitosť pre autora dodatočne, aktom výberu si modelovať obraz seba ako kritika: sú svedectvom, s ktorými z vlastných prác sa stotožňoval v čase, keď tento výber komponoval. Na väčšej textovej ploche možno tak postrehnúť to, čo v osihotenej recenzii môže zostať skryté, teda spoločnú terminologickú základňu, opakovanie niektorých prístupov, spájajúce prvky, jednotu metodológie, koncepciu – teda to, čo presahuje reflexívny odraz jednotlivého diela a poukazuje k „zdroju“, teda k autorovi: modelovanie doby prostredníctvom média literatúry na osobnostnej báze.

Takýto projekt zároveň v ideálnom prípade do literárneho diania zasahuje: tým, že ponúka jeho model, spätne ovplyvňuje jeho aktuálnu podobu (pripomeňme dve knihy M. Hamadu, ktoré boli viac než iba svedectvom o určitej fáze kritikovej tvorby). Práve v tomto bode sa však *Priestory textu* líšia od iných výberov aktuálnej kritickej reflexie, ktoré vyšli iba o pár rokov skôr, od kníh už spomenutého Hamadu, ale aj Nogeho, P. Števčeka alebo aj Rúfusa: v čase vydania, v roku 1971, už nemohli nadviazať bezprostredný kontakt s aktuálnou literárnou situáciou. Tá v podobe, v akej ju približovala Baginova prvotina, už prakticky neexistovala. Väčšina knižne publikovaných článkov bola tak skôr svedectvom o minulosti: nie však o takej, na ktorú bolo možné nadväzovať, ale o minulosti, na ktorú sa malo v inten-

ciach normalizačnej „kultúrnej politiky“ zabudnúť. Tento proces mal svoju personálnu stránku, pričom s menami autorov, s ktorými sa v knihe stretávame, teda s Kuželom, Hamadom, Vanovičom, Tatarkom či Hruzom mala byť zamlčaná aj ich tvorba; dotýkal sa však aj inštitúcií literárneho života – dvadsať z dvadsiatich šiestich statí Baginovho výberu vyšlo v periodikách, ktoré v čase vydania knihy už nejestvovali, v *Mladej tvorbe*, *Kultúrnom živote* či *Kroku*, pričom iné časopisy, *Slovenské pohľady*, *Romboid* alebo *Matičné čítanie*, práve v tej dobe menili svoju podobu i „charakter“. Kniha je tak pravdepodobne edičným „previsom“, teda jedným z „produktov lenivej polygrafie (...)“, čo komplikovali normalizačné úsilia v našom umeleckom živote, pretože v ňom predlžovali kultúrnu klímu šesťdesiatych rokov¹ je jednou z tých, ktoré čitateľom pripomínali aj to, čo už ani nemalo byť. Dnes už nebudeme mať veľké ilúzie o možnostiach autentického nadväzovania na tvorbu a myšlienkový svet druhej polovice šesťdesiatych rokov. Z koncepcií, ktoré sa vtedy nedodiskutovali v organickom kultúrnom dialógu, nám po desaťročiach zostali patinované fragmenty, klasicizované a azda práve preto na okraji živého záujmu (takéto umŕtvenie postihlo po roku 1989 rovnako odkaz nebohého Tatarku, ako donedávna ešte fyzicky živého Rúfusa).

Priestory textu sú mi tak dnes svedectvom účasti na takomto zvonku prerušenom, „neukončenom“ rozhovore, ktorý sa na Slovensku viedol pred zhruba štyridsiatimi rokmi. Pripomínam rozhovor, pretože dialogickosť je určujúcou črtou Baginovho kritického prístupu. Utvára sa ako protiklad kritickej výlučnosti (Ja vs. literatúra, eventuálne kultúra), individualistického a často aj sebazvýznamňujúceho gesta, zosobneného na Slovensku A. Matuškom, gesta, ktorým si „osobnosť“ prostredníctvom rétoriky „privatizuje“ poznanie. Bagin je antipódom kritikov, o ktorých v tretej časti knihy píše: cudzia mu je „kritická jednostrannosť“ a ostré štylistické gesto jej vyjadrenia. Reflexia literatúry má u neho podobu dôkladnej analytickej práce, ktorá nechce zanedbať žiadnu z významových možností, ponúknutých štruktúrou diela. Nie je ani postulatívny, domýšľajúcim kritickým typom, ako ho predstavoval v tej dobe M. Hamada; s takýmto prístupom aj priamo polemizuje: „*Vznášať voči dielu isté požiadavky značí nevychádzať primárne z hľadiska jeho štrukturálnej celistvosti, ktorú každý zásah narúša, modifikuje, ale z hľadiska kritikovho modelu literatúry, utvoreného poznaním viacerých iných diel, t. j. zvonku (...)*“ (s. 178). Tieto odlišnosti mu však nebránia v dialógu, skôr sú jeho predpokladom: vedie „rozhovor s dielom“, zároveň však permanentne rozvíja diskusiu nad dielom. Komunikuje azda s každým, kto dokázal v tej dobe povedať niečo relevantné o poézii alebo próze, napr. s Nogem, Andraščíkom, Pavlom i Jánom Števčekom, so Šmatlákom, Plutkom, Šútovcom, Petrikom, Čepanom a mnohými inými. (Ten neúplný zoznam by bol o dosť kratší, keby v ňom mali byť mená iba tých Baginových kolegov, ktorých nespomenul...) Aj keď s niektorými nesúhlasí, moduluje svoj prejav ako „rozhovor“, bez expresívnych polemických akcentov: „*Tu by som rád pokračoval v rozhovore s Pavlom Števčekom (...)*“, píše napríklad na s. 75. Pre Bagina, kritika reflektujúceho dielo vždy s vedomím súvislostí, je samozrejmé, že aj vlastnému výkonu bez zbytočnej skromnosti rozumie ako časti väčšieho celku poznania: nejde mu o vlastnú jedinečnosť a výlučnosť, ale o vzťah, na základe ktorého sa podieľa na sebauvedomovacom procese slovenskej kultúry.

¹ Citujem ironickú parafrázu dobového oficiálneho názoru Vojtecha Mihálíka, ako ju podal Milan Šútovec. In: ŠÚTOVEC, Milan: *Rekapitulácia nekapitulácie*. Slovenský spisovateľ : Bratislava, 1990, s. 90.

Albín Bagin bol kritikom porozumenia. V článku, kde reflektuje vlastné remeslo, napísal o východiskách kritiky slová, ktoré môžeme vziať v prvom rade na jeho prácu, slová s u neho neobvykle vysokou citovou emfázou: „*prvým aj posledným slovom kritiky je obdiv (...) vysoká miera uznania pre krásny umelecký výkon (...), ktorá dovoľuje bezzávistne a nezištne oceniť autorovo dielo ako prejav tvorivého ducha. Tu kritik prekonáva svoje hranice a spoluzúčastňuje sa na čomsi nadosobnom, zavrhnúc sebecko*“ (s. 183 – 184). Spomenul som porozumenie, no to akoby na prvý pohľad vylučovalo plnohodnotný kritický výkon. Nejde však o nič iné než o proces postupného „rozumenia“, uchopovania textu, proces, ktorý nie je samozrejímavý a stojí za to ho v textovej podobe zachovať, znovu predviesť aj pred čitateľom – porozumenie tu neimplikuje nenáročnosť voči autorovi a dielu, ale náročnosť voči sebe: „*kritik sa dostal z niekdajšieho ‚oblačného‘ postavenia priamo do procesu literatúry, aby mu robil dobré alebo zlé služby... vec kritického etiky záleží v plnom osobnom angažovaní sa v kritickom súde, t. j. v angažovaní sa intelektom (a nikdy ho nie je dosť), svedomím aj vôľovým úsilím... Verím, že týmto spôsobom kritik, ktorý bol kedysi sudcom (alebo ním chcel byť), (...) stáva sa rovnako ako autor omylným a zraniteľným (...)*“ (s. 184 a 186, zvýraznil V. B.). Aj vo výnimočne kritickom zhodnotení prvej Kapolkovej prozaickej zbierky je výrazne prítomná stopa poznávacieho procesu.

Akú podobu mala takáto „práca porozumenia“ u Albína Bagina? Titul knihy odkazuje iba na prvú z jej dvoch základných zložiek, na analytickú, štruktúrnú prácu s textom, venovanú samotnému dielu a rozboru jeho významových častí, na Bagina ako interpretátora, hľadača usporiadanosti, analytika a systematika zároveň. To všetko sa deje s vedomím celku diela a smeru jeho vývinu v autorovej tvorbe, ale aj v širšom kontexte. Práve zaradenie analyzovaného do súvislosti – napr. generačných, dobových, a potom i širších, historických – tvorí druhú časť Baginovho výkonu. Smeruje k vymedzeniu funkcie diela v celku literatúry, alebo aj – ak k tomu bolo disponované – v celku národnej kultúry.

Albín Bagin nebol generačným kritikom. Charakterizuje ho – najmä v oblasti poézie – snaha o určitú komplexnosť, ambícia zachytiť celú rozlohu aktuálneho diania od polovice šesťdesiatych rokov – od Váľka a Rúfusa cez konkretistov po Peteraja a Štrassera. V próze bol výberovejší, sústredil sa na autorov mimo centra, na Lenča, Hrízu či Kapolku. V prípade Lenčovej tvorby, ktorej venoval rozsiahlu štúdiu adresovanú azda viac autorovi, než čitateľovi, išlo aj o porozumenie pre racionálne konštruovaný typ prózy s exemplickým presahom, na Kuželovi ho zaujal etický rozmer diela, práve ten, ktorý vyzdvihoval v poézii i esejistike M. Rúfusa. Texty v jeho knihe spája úsilie o čo najúplnejšie porozumenie predmetu: vieme, že kritika je aj svojho druhu „asimiláciou“ diela, prispôbením jeho významových možností kritikovej miere (a možnostiam). Bagin sa snaží čo najviac akceptovať „mieru“ udávanú dielom. V jednom z najlepších textov knihy, v eseji venovanej básnickej tvorbe Milana Rúfusa, ktorá je zároveň aj pedagogicky šťastným „úvodom k básnikovi“, naplnil možnosti žánru spôsobom intencionálneho čítania, domýšľajúc autorom ponúknuté možnosti (výsledky takejto práce môžu v ideálnom prípade viesť aj ďalej ako zvolené textové východiská, povýšiť výkon na úroveň zámeru). Pripomeňme si, že Rúfus tu bol ešte „živým tvorcom“ a Bagin mu venoval svoju pozornosť ešte predtým, ako sa premenil na zručného kombinatorika, moralistu, variujúceho motívy svojho definitívne uzavretého, dotvoreného myšlienkového sveta. Netýka sa to

iba Rúfusa: Bagin mal ešte bezprostredný prístup k dielu niektorých tvorcov a písal o nich skôr, než sa stali predmetom legendy alebo vytesnenia (a s ním spätéj druhotnej legendy). Ale aj k „svoju“ autorovi dokáže byť predvídavo kritický: dobre napríklad postrehol problematickosť Rúfusovej „kazateľskej“ intencie, za ktorou sa skrývala staromilská neochota porozumieť – sub specie aeternitatis – súčasnosti.

Najpodnetejší je tam, kde môže byť autorovi partnerom a reflex vlastných tvorivých dispozícií nachádza aj u tvorcu. Výborným príkladom takéhoto šťastného stretnutia je stať o Buzássyho *Škole kynickej*: básnikov racionalizujúci prístup si tu našiel primeraného interpreta, tvorcu i jeho čitateľa spája rovnaké uchvátenie pýtaním sa, poznávaním a formulovaním správnej odpovede – spája ich teda vášň, ktorú v tomto prostredí za vášň ani nepovažujeme, akoby toto slovo pristalo iba zmyslom, telu a iracionalite: „*Tragika tejto poézie*“, píše Bagin, „*nie je tragikou balady, osudovosti – je skôr tragikou poznaného a pochopeného. (...) Dialektiku telesného a duchovného Buzássy viackrát projektuje ako protiklad statického a dynamického princípu (...) všimnime si úsilie duchovného prelomiť hranice tela a rozptýliť sa v priestore (...)*“ (s. 82). V citovaných vetách nejde iba o presne formulovanú charakteristiku Buzássyho úsilia, ale aj o implicitné stotožnenie sa s ním. Vždy, aj v prípade odlišných básnikov, však za Baginom zostáva precízna usporadúvajúca práca vedená presvedčením o možnostiach rozumového uchopenia a rozkrytia diela, postup od štruktúry k jej pôsobeniu a hodnote.

Dialogický a teda partnerský prístup k autorovi, reprezentovanému dielom, je podstatný pre výsledok Baginovho písania. Nikdy nebol povýšene bohorovný voči predmetu svojho záujmu; v niektorých prípadoch však akoby bol vopred uzročený s faktom, že ten, o kom píše, je nespochybniteľnou autoritou, a postoj, ktorý k nemu zaujal, pripomína vzťah žiaka k uznávanému učiteľovi. Nápadné a trochu aj zvláštne je to v prípade rozsiahlej recenzie Matuškovho *Človeka v slove*: nápadné tým, že miestami sa prispôbil kritikovej rétorike a splynul tak s tým, od čoho by mal mať odstup, zvláštne preto, že Matuška určite nebol Baginovým majstrom. Dôvodom tu nie je generačný odstup, latentne pôsobiace „otcovstvo“, veď napríklad hneď v nasledujúcom texte dokáže v najlepšej stati venovanej nebeletristickým textom byť rovnocenným partnerom Dominikovi Tatarovi: jeho súbor *Proti démonom* svojím hlbkým racionálnym podloží, ale aj identifikovateľnou vývinovou líniou, paralelnou s vývinom prozaického diela, asi viac vyhovoval Baginovmu hľadaniu koncepčného rozvrhu diela než kniha Matušкова.

Spomenul som pedagogický aspekt Baginovej tvorby: súvisí s jeho prístupom k literatúre, organicky nadväzuje na predchádzajúce charakteristiky, ktorými som sa ho pokúsil predbežne vymedziť ako kritický „typ“. O tom, že reflexia literatúry mu nebola príležitosťou na predvedenie sa, na štylisticko-rétorickú exhibíciu, ale výkonom pre iných, prácou jedného z viacerých na celku kultúry, svedčia aj dnes jednotlivé state knihy *Priestory textu*.

Bibliografická poznámka:

Citáty v kurzíve s vyznačením strany sú z knihy Albína Bagina *Priestory textu* (Bratislava : Smena, 1971).